

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AVTOMOBIL TRANSPORTI TARMOQLARIDA INNOVATSIYANING MOHIYATI, ROLI VA AHAMIYATI

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Real iqtisodiyot” kafedrası i.f.d. prof. Shadiyeva G.M.
IK-421 guruh talabasi Egamova D.A.

Annotatsiya: Maqolada innovatsiyalar ta’rifi ularning iqtisodiy mohiyati ochib beriladi hamda transport sohasi uchun muhim bo’lgan tasnif beriladi. Transportda innovatsiyalarning roli va ahamiyati aniqlangan. Transport tashkilotlarining innovatsion muhitining tarkibiy qismlari, xo’jalik subyekting innovatsion salohiyati, shuningdek korxonalarda innovatsiyalarni faol joriy etishga to’sqinlik qiluvchi omillar yoritilgan. Transport tashkilotlari uchun eng katta moliyaviy va iqtisodiy ta’sir ko’rsatilgan innovatsion faoliyat yo’nalishlari berilgan.

Kalit so’zlar: innovatsiya, transport sohasi, innovatsion salohiyat, innovatsion muhit, innovatsion jarayon

Jamiyatning rivojlanishining hozirgi bosqichi iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik sohalarda ro’y berayotgan o’zgarishlarning sezilarli sur’ati va ko’lami bilan tavsiflanadi. Globallashuv jarayonlari, kuchli raqobat va biznesni xalqarolashtirish jarayonlarining rivojlanishini belgilovchi iqtisodiyotimiz, korxonalar, tashkilotlarning rahbarlarini, ularning sohaga qay darajada bog’liqligidan qat’iy nazar, ishlab chiqarish jarayonlarini doimiy ravishda yangilash va takomillashtirish, tashkilotni boshqarish, kadrlarni malakasini oshirish kabi muammolarni hal qilish asosiy vazifalardandir.

Innovatsion jarayonlar umuman korxonalarni, shuningdek kompaniyalar ichidagi alohida bo’linmalarni qamrab oladi. Kompaniya rahbarlari, bir martalik yoki doimiy jarayonlarga yo’naltirilgan bo’lishidan qat’iy nazar, yangilanish takomillashtirish jarayonlariga doimiy e’tibor berishadi. Shu munosabat bilan innovatsiyalarning korxonalarining iqtisodiy va moliyaviy holatiga ta’sirini baholashga bo’lgan yondashuvlarni ko’rib chiqish muammolari hisoblanadi.

Avtotransportni rivojlantirishda innovatsiyalarni joriy etish har oim katta ahamiyatga ega bo’lgan. Zamonaviy iqtisodiyotda innovatsiyalarning roli sezilarli darajada oshmoqda. Ular tobora iqtisodiy o’sishning asosiy omillariga aylanmoqda. Innovatsiyalarning iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyati uning mazmuni va samaradorligi MDH olimlaridan V.G.Medinskiy, G.Sharshukova, R.G.Molodtsova, R.A.Fatxutdinov, V.A.Borodinlar, hamda innovatsion investitsiyalashtirishning ayrim jihatlari O’zbekistonlik olimlarimizdan A.V.Vaxabov, T.P.Narziyev, N.G.Muminov va boshqalar tomonidan tadqiqot ishlari amalga oshirilgan.

O`zbekistonda avtomobil transporti tizimining mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishidagi o`rnini baholash, uning faoiyati samaradorligini oshirish masalalari bo`yicha izlanishlarni quyidagi mamlakatimiz olimlari amalga oshirgan G`.M.Samatov, G`.M.Qosimov, M.A.Ikramov kabi va boshqa olimlarni kiritish mumkin.

Biroq, transport tarmoqlaridagi innovatsiya jarayonlari ilmiy-amaliy masalalari, xususan raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalar, ularni moliyalashtirish manbalari, samaradorligi bilan bog`liq holda yetarli darajada o`rganilmagan.

Jahon iqtisodiy adabiyotida “innovatsiya” potensial ilmiy va texnologik taraqqiyotni yangi mahsulot va texnologiyalarni o`zida mujassam etgan haqiqatga aylantirishdir deb talqin qilinadi.

Jarayonlar va mahsulotlarning sifatli o`shish samaradorligini ta`minlash uchun bozor talabidan kelib chiqqan holda joriy etilgan yangilik innovatsiyalardir. Bizga ma`lumki inson intellektual faoliyati, uning kashfiyotlari, ixtirolari va ratsionalizatorlik fanzasiyasi, ijodiy jarayonining yakuniy natijasi hisoblanadi.

Mamlakatimiz shuningdek, xorij olimlari tomonidan “Innovatsiya” tushunchasiga ko`plab ta`riflar berilgan. Bir guruh xorijlik olimlar (I.Perlaki, Y.Shumpeter 1900-yillarda iqtisodda ushbu termini ilmiy qo`llashga kiritgan dastlabki olimlardan edi va boshqalar) bu so`zni o`z tadqiqotlarining obykti va predmetidan kelib chiqib turlicha talqin qilganlar. Y.Shumpeter innovatsiya tushunchasini, uni iste`mol tovarlarining yangi turlari, yangi ishlab chiqarish va texnik vositalar, bozorlar tashkil shakllarini nsanoatga tadbiq etish va ularda foydalanish maqsadidagi o`zgarish sifatida talqin etgan holda kiritgan. Y.Kuk va P.Mayerslar “innovatsiya g`oyaning paydo bo`lishidan uning tayyor mahsulotga aylanib, bozor iste`moliga chiqqunga qadar bo`lgan butun jarayon” deb ta`rif berishgan.

M.Dodgsonning ta`kidlashicha esa “innovatsiya- bu o`ziga ilmiy, texnologik, tashkiliy va moliyavit faoliyatni mujassam etgan holda tijoratga yangi (yoki takomillashgan) mahsulot, yoki yangi ishlab chiqarsih jarayonini, yoki yangi uskunani taklif etishdir”.

R.A Fatxutdinov innovatsiya tushunchasiga “Innovatsiya ishlab chiqarishning moliyaviy, ma`muriy, tijoratga xos tashkiliy-texnik va ijtimoiy-iqtisodiy yechimlari, yangilikni yangi texnologiya ko`rinishidagi va mahsulot hamda xizmat ko`rinishidagi daromad hisoblanadi” deb ta`rif bergan.

Fikrimizcha, o`z faoliyatiga doimiy ravishda innovatsiyalar, ya`ni yangiliklar, ixtirolar, yangi texnologiyalar, texnikalar, boshqarish va mehnatni tashkil etishga zamonaviy tizimlarni kiritib, amaliyotga tatbiq etib boradigan faol tadbirkorgina inqiroz domiga tushish va bankrot bo`lish xavfidan holi bo`ladi.

Transportdagi innovatsion jarayonlar rivojlanish ustuvorliklarini aniqlash va innovatsiyalarini boshqarish jarayonini optimallashtirish maqsadida oqilona investitsiyalar, quyidafivha tavsiflanadi:

1. Yangilik darajasi bo`yicha:
  - mutlaq;
  - nisbiy;
  - shartli;
  - xususiy.
2. Innovatsion salohiyat nuqtayi nazaridan:
  - radikal
  - kombinatsiyalangan
  - o`zgartirilgan
3. Innovatsion mahsulotning murakkabligiga ko`ra:
  - oddiy;
  - qiyin;
  - o`zgartirilgan
4. Taraqqiyot yo`nalishlari bo`yicha:
  - ishlab chiqarish
  - ijtimoiy
  - moliyaviy va boshqalar
5. Ijtimoiy ishlab chiqarishni boshqarish iyerarxiyasi darajalari bo`yicha:
  - mahalliy
  - mintaqaviy
  - tarmoqlar bo`yicha
  - ichki firma
6. Qo`llanish sohalari va bosqichlari bo`yicha:
  - texnik;
  - tashkiliy va boshqaruv;
  - axborot;
  - ijtimoiy.

Fikrimizcha, dunyoda innovatsion yuksalishlar davrida iqtisodiyot fanining o`ziga xos sohalarida juda yuqori darajada rivojlanishiga va mamlakatning ko`plab sohalarida va mintaqalarida yaxshi tashkil etilgan innovatsion ishlab chiqarishga ega korxonalar majmuasining mavjudligiga qaramay, innovatsiyalar taraqqiyoti ularni amalga oshirish dinmikasi talab darajasida emas. Buning eng muhim sababi innovatsion faollikning pastligi, xususiy investorlarning ilm-fan rivojiga yetarli darajada mablag`lar kiritishni istamasligidir.

Transport sohasi innovatsiyalariga yo`naltirilgan investitsiyalarning daromadlilik boshqa sohalarga yo`naltirilgan investitsiyalar ko`rsatkichidan ancha yuqori bo`lishiga qaramay, innovatsion faoliyat xavfining yuqoriligi bir martalik xarajatlarning ya'ni an'anaviy texnologiyalarni yaratish va o`zlashtirish xarajatlaridan bir necha yuz baravar ko`pligi, o`zlashtirish davri muddatining uzoqligi (bunda mablag`larni sarflash va kerakli natijalarni olishga ketgan davri ko`zda tutiladi.) bilan belgilanadi.

Innovatsion faoliyatning past darajada bo`lishining boshqa sabablariga: ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishda davlatning yetarli darajada ishtirok etmasligi; ilmiy xodimlarning kam ish haqi, intellektual mulkning to`liq huquqiy himoyasi va amalga oshirilgan innovatsiyalar uchun moddiy mukofot yo`qligi; markazlashtirilgan "innovatsion muhit"ning yo`qligi bo`lib hisoblanadi. Bugungi kunda korxonaning innovatsion salohiyati moddiy, moliyaviy, mehnat, infratuzilma, intellektual axborot va kommunikatsiya resurslarining majmuasi sifatida izohlanadi.

Bizning fikrimizcha, mamlakatimizda transportdan foydalanish imkoniyatini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarning yo`nalishlarini quyidagilar deb hisoblaymiz:

- transport va logistika infratuzilmasini rivijlantirish mexanizmini ishlab chiqish;
- transport yo`nalishi infratuzilmasi obyektlaridan iqtisodiy foydalanish variantlarini tanlash usullari va sxemasini ishlab chiqish;
- transport infrastruktura obyektlarini boshqarish uchun me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish bo`yicha tavsiyalar;
- transportda boshqaruvning aqlli tizimlaridan foydalanish bo`yicha tavsiyalar va boshqalar.

Mamlakat transport kompleksining muammolarini hal qilishda tashkiliy, uslubiy va uslubiy innovatsion shakllarini jadaj rivojlantirish; transport kompleksini kengaytirilgan takror ishlab chiqarishga investitsiyalarni moliyalashtirishning maqbul manbalarini tanlash imkoniyatlarini ta'minlaydi deb hisoblaymiz.

Ma'lumki, yaqin vaqtgacha transportda ishlatilgan keng rivojlanish yo`llari transport korxonalaida eskirgan harakat tarkibi ko`payishiga, mavjud ishlab chiqarish va texnik vositalarning samarasiz yuklanishiga, transport xarajatlarining yuqori bo`lishiga va mehnoat unumdorligining pastligiga olib keladi.

So`nggi yillarda, jadal rivojlanish yo`llariga o`tish, ishlab chiqarish va menejmentga innovatsion texnologiyalardan foydalanish, zamonoviy axborot va moliyaviy—iqtisodiy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish bilan tavsiflangan bo`lib, mijozlar ehtiyojini qondirish yaxshilanib bormoqda. Shu munosabat bilan transport kompleksining mulkiy obyektlari va transport va servis infratuzilmasi elementlarining ishinchliligi, xavfsizligi va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish alohida ahamiyatga egadir.

Har qanday avtotransport korxonasida innovatsion faoliyat asosiy maqsadga-korxonaning o'zi va iste'molchilarga ko'rsatiladigan xizmatlarning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shodiyeva G.M., Shakirova F.B. iqtisodiyotni raqamlashtirishga transformatsiyalashuvida intellektual mulkni rasmiylashtirishning ayrim masalalari 2021-yil, 5-son, 383-bet.
2. Steuer, J. (1992) Defining virtual reality: dimensions determining telepresence. *Journal of Communication*, 42 (4), pp. 73-93. doi. org/10.1111/j.1460-2466.1992.tb00812.x
3. Shodieva G. M., Pardaeva O. M. Problems of family entrepreneurship developing and increasing employment and income of the population and reducing poverty //Gwalior Management Academy. – T. 23. – C. 210.
4. Bhadouria P. S. GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY //WAY. – T. 87.
5. Shadiyeva G. M., Kuvandikov S. O. "Mahallabay" approach to assessing the role of family entrepreneurship in regional development //Экономика: анализы и прогнозы. – 2021. – №. 3. – С. 122-126. MLA
6. Shadiyeva G. Opportunities to Develop Small Business and Family Entrepreneurship in Rural Areas //Academic Journal of Digital Economics and Stability. – 2021. – T. 7. – C. 101-106.
7. Shodieva G. M. Problems of organizational and economic factors and service development in the improvement of family welfare (Doctoral dissertation, Dissertation for the degree of Doctor of Economics. Samarkand). – 2008
8. Mardievna S. G., Boltaevna S. F. The role of public-private partnerships in attracting investment projects in the transport sector //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – T. 27. – №. 6
9. F.B. Shakirova, S.B Sattorova STRATEGY OF ENTERING INTERNATIONAL MARKETS OF" UZBEKISTAN RAILWAYS" JSC INDUSTRIAL ENTERPRISES FBSSB Sattorova - Confrencea, 2022